

คุ่มหลวงและเวียงแก้วของเจ้าเชียงใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 : เรื่องราวที่ไม่ถูกเล่าถึงในพงศาวดารสยาม และร่องรอยที่พบในหลักฐานอื่น

King of Chiang Mai's “Khum Luang”/“Wiang Khaew”
in the era of King Chulalongkorn :

The untold story in Siam-Chronicle and traces founded in
other sources.

ดร. โดม ไกรปกรณ์

อาจารย์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Dome Kraipakorn, Ph.D.

Lecturer, Faculty of Social Sciences, Srinakarinwirot University

คำสำคัญ :

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนา;

คุ่มเจ้าเชียงใหม่

Keywords :

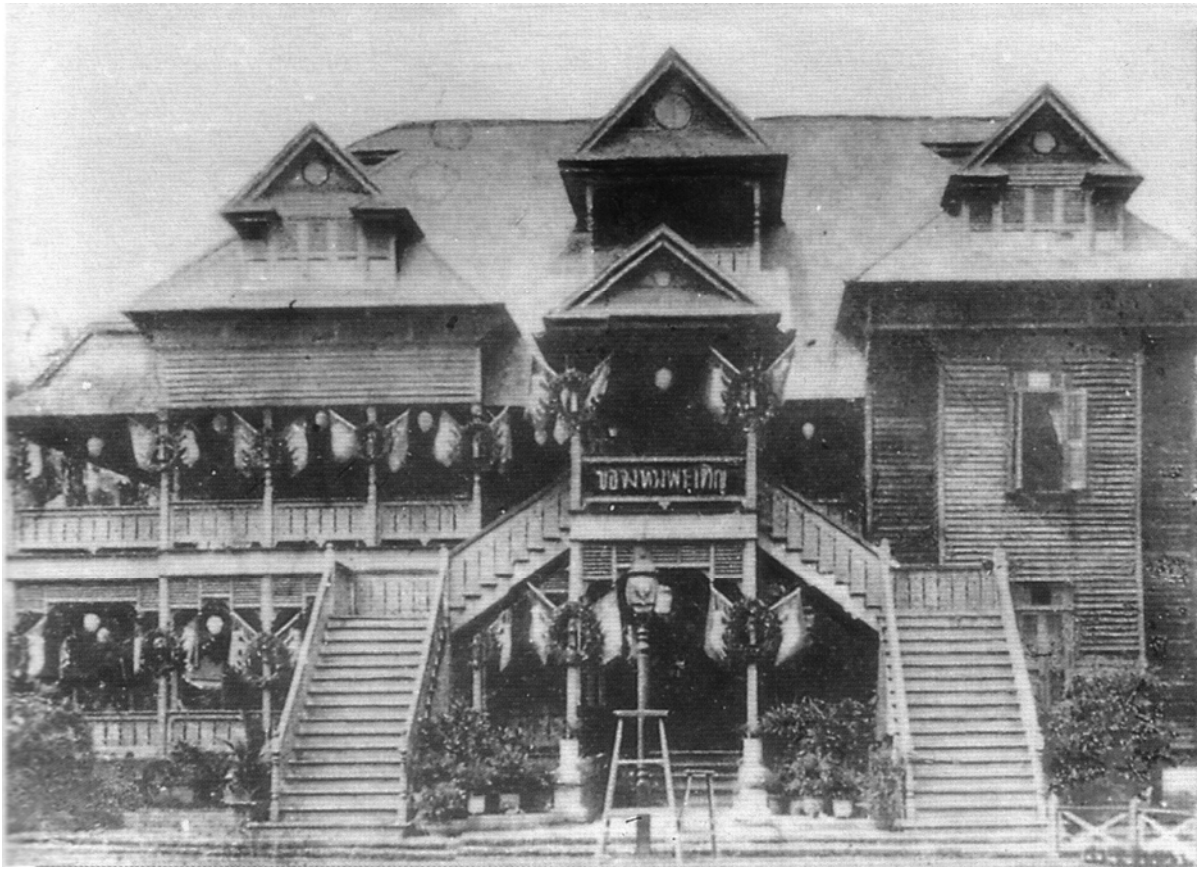
Lanna Historiography;

Lanna Royal Palace

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้ศึกษาเรื่องราวของคุ่มหลวงและเวียงแก้วซึ่งเป็นที่พักของ
กษัตริย์ล้านนาจากพงศาวดารของสยามที่เขียนขึ้นเมื่อรัฐบาลกรุงเทพฯ
สามารถผนวกรวมล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยามได้สำเร็จในสมัย
รัชกาลที่ 5 ประกอบกับหลักฐานประเภทจดหมายเหตุ บันทึกชาวต่างชาติ
และประวัติศาสตร์บอกเล่า โดยอาศัยวิธีการทางประวัติศาสตร์และแนวคิด
เรื่องอาณานิคมภายใน (Internal Colonialism) ที่เสนอว่ารัฐบาลสยาม
จัดการดินแดนล้านนาในรูปแบบเดียวกับที่มหาอำนาจตะวันตกใช้กับประเทศ
อาณานิคมของตน

จากการศึกษาพงศาวดารของสยามเล่มสำคัญที่เขียนเกี่ยวกับ
ประวัติศาสตร์ของล้านนา คือ พงศาวดารโยนกของพระยาประชาภิจักรจักร
(แหม่ม บุนนาค) พบว่า พงศาวดารฉบับนี้ถูกเขียนขึ้นเพื่อเล่าเรื่องของการสร้าง
รัฐไทยที่มีกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลาง โดยกล่าวถึงเรื่องการฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ ซึ่ง
ถูกทิ้งร้างหลังพม่าเข้ายึดครองเพียงสั้น ๆ ระบุเพียงว่า พระเจ้ากาวิละให้กวาด
ต้อนคนเข้าเมืองและตั้งหลักเมือง ไม่ได้กล่าวถึงการตั้งคุ่มหลวงและเวียงแก้ว

คุ้มวงตะวัน

ที่มา : สุตารา สุฉายา,
บรรณาธิการ, *เชียงใหม่*
(กรุงเทพฯ : สารคดี, 2540),
63.

ซึ่งเป็นที่ประทับของกษัตริย์เชียงใหม่และเป็นศูนย์กลางการปกครองล้านนา ในขณะที่บันทึกชาวต่างชาติและประวัติศาสตร์บอกเล่าของคนในท้องถิ่นแสดงให้เห็นว่าคุ้มหลวงและเวียงแก้วมีความสำคัญอย่างมาก และกษัตริย์เชียงใหม่ในยุคที่จักรวรรดินิยมตะวันตกแผ่อานาจเข้ามาได้ตกแต่งคุ้มหลวงให้มีความทันสมัยแบบตะวันตก ยิ่งไปกว่านั้นจากจดหมายเหตุของสยามแสดงให้เห็นว่าหลังจากที่รัฐบาลกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 5 เข้าไปปกครองล้านนาอย่างเต็มตัว ได้มีการเปลี่ยนแปลงคุ้มหลวงและเวียงแก้วให้เป็นสถานที่ราชการทั้งที่มีนายเชิงบวก เช่น ศาลาการ การเรียน และสถานที่ที่มีนายเชิงลบ ได้แก่ เรือนจำ ซึ่งการกระทำเช่นนี้มีลักษณะของการจัดการอาณานิคมภายในที่รัฐบาลกลางเข้าไปจัดการท้องถิ่นที่เป็นอาณานิคมตามความต้องการของรัฐบาล โดยลบความสำคัญของสถานที่สำคัญหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อหรือจารีตของคนท้องถิ่น และให้เหตุผลของการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ว่าเป็นเรื่องที่รัฐบาลเห็นว่ามีเหมาะสม

Abstract

The aim of this article is to study the story of *Khum Luang/Wiang Khaew*, the palace of King of Chiang Mai, from Siam chronicles, which were written after the annexation of Chaing Mai by Siam in the era of King Chulalongkorn. Besides the chronicles, other sources like archival documents, memoirs and oral history should also be studied alongside with the concept of internal colonialism.

The main thai-chronicle of lanna-history, the Yonok Historical Annual, written by Phraya Prachakitkorrajak (Cham-Bunnag), aimed to tell the story of building the Siam-state with Bangkok as a center. As one stage of establishing the Thai-state, the Yonok Historical Annual talks about the renovation of Chiang Mai, the center of Lanna, that took place after the short occupation of the Burmeses. The chronicle states that, King Kawila drove back the people to the city and ordered the establishing of the city pillar. In telling these, the chronicle doesn't mention *Khum Luang/Wiang Khaew*, which refer to a palace of the King of Chiang Mai and thus the government-center of Lanna. Controversially, both royal houses were mentioned in several memoirs of foreigners in Lanna and in oral history as a place as big importance, which decorated in western styles in the time of colonialism.

Moreover, the Siam archival documents show that, after the annexation of Lanna, *Khum Luang* and *Wiang Khaew* were rebuilt into places with positive meaning-such as, town hall and school-and negative meaning-such as, a prison. Rebuilding the palace into a prison means a degradation of a palace. Furthermore, it also shows the influence of Siamese government in Bangkok over the colonized Lanna, since the Siamese government could do what it saw fit.

ความนำ

งานค้นคว้าของนักประวัติศาสตร์จำนวนหนึ่งชี้ว่า งานเขียนประวัติศาสตร์หรือประวัติศาสตร์นิพนธ์ของไทยไม่ใช่งานเขียนที่บอกเล่าข้อเท็จจริงเกี่ยวกับ

เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นเท่านั้น แต่เป็นงานเขียนที่บอกเล่าข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่ผ่านการเลือกสรร เพิ่มเติม หรือตัดทอนเรื่องราว โดยการบอกเล่านั้นแฝงไว้ด้วยอุดมการณ์ทางการเมืองหรือแนวคิดทางสังคมของผู้เขียน โดยตัวงานเขียนนั้นทำหน้าที่เป็นสื่อในการถ่ายทอดอุดมการณ์หรือแนวคิดของผู้เขียนไปยังผู้อ่าน¹ บทความเล็ก ๆ ชิ้นนี้ต้องการทำความเข้าใจและรื้อสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานเขียนทางประวัติศาสตร์ โดยพิจารณาจากกรณีเรื่องราวของคุ้มหลวง/เวียงแก้วของเจ้าหลวงเชียงใหม่ที่ปรากฏในพงศาวดารโยนก ประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับล้านนาที่ผลิตโดยพระยาประชากิจกรจักร ชนชั้นปกครองของสยาม

1. คุ้มหลวง/เวียงแก้วของเจ้าหลวงเชียงใหม่ก่อน

สมัยการปกครองของสยาม

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายเรื่อง “คุ้มหลวง” ไว้ในบันทึกความเห็นเรื่องคุ้มหลวงและหอคำที่เมืองน่านว่า สถานที่ซึ่งภาษาไทยเหนือเรียกว่า “คุ้ม” ตรงกับคำภาษาไทยกลางว่า “วัง” เมื่อกล่าวถึงคำว่า “คุ้มหลวง” จึงหมายความว่า วังหลวงหรือวังอันเป็นที่ประทับของเจ้าผู้ครองเมือง² แต่ที่น่าสนใจคืองานศึกษาของวรชาติ มีขุบพ ได้ชี้ว่า ที่ประทับหรือที่พำนักของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ไม่ได้เรียกว่า “คุ้มหลวง” แต่เรียกว่า “เวียงแก้ว” โดยสันนิษฐานว่า เหตุที่เรียกที่ประทับของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ว่า “เวียงแก้ว” มาจากการที่ชาวเชียงใหม่เรียกที่พำนักของท้าวพระยารามัญผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่ในช่วงที่เชียงใหม่อยู่ภายใต้การปกครองของพม่าว่า “เวียงหน้าคุ้มแก้ว” แล้วต่อมาคำนี้คงกร่อนเหลือเพียงคำว่า “เวียงแก้ว”³

ในแง่มุมทางประวัติศาสตร์แล้ว คุ้มหลวงของเจ้าหลวงหรือเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่สร้างขึ้นในยุคที่พ่อขุนมังรายรับสั่งให้สร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา (ใน พ.ศ. 1839-ผู้เขียน) และมีสถานะเป็นที่ประทับของเจ้าหลวงล้านนาต่อมาจนถึงสมัยพระนางวิสุทธีเทวี รัชสมัยองค์สุดท้ายของราชวงศ์มังราย จึงมีการรื้อถอนคุ้มหลวงแล้วปรับพื้นที่เป็นช่วงหลวง (ที่โล่งกลางเมืองหรือสนามหลวง ใช้สำหรับเป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือกิจกรรมที่มีคนร่วมจำนวนมาก)⁴

เรื่องราวของคุ้มหลวงหรือเวียงแก้วของเจ้าหลวงเชียงใหม่ในสมัยพ่อขุนมังราย ผู้ก่อตั้งเมืองเชียงใหม่ มีปรากฏอยู่ในงานเขียนประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญของล้านนาคือ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งกล่าวถึงเรื่องการสร้างราชมณเฑียรโดยไม่ระบุชื่อ (แต่ก็เข้าใจได้ว่าราชมณเฑียรที่สร้างขึ้นหมายถึง “คุ้มหลวง” ของพ่อขุนมังราย)

เจ้าพญามังรายหื้อเสนาอามาจผู้สลาดด้วยราชกิจการแต่ง ก่อเวียง
ทั้งหลายพุ่น 5 หมื่นคน หื้อเวียกที่ไชยภูมิ หื้อสร้างแปลง
ราชมณเฑียรทอนอนราชวังคุ่มน้อยโรงคัลแหล่ผางโรงช้างม้า⁵

ประเด็นที่ต้องกล่าวถึง คือ ผู้คนในเมืองเชียงใหม่ให้ความสำคัญ
กับคุ่มหลวง (เวียงแก้ว) ดังเห็นได้จากทำเลที่ตั้งของคุ่มหลวง (เวียงแก้ว) ที่ตั้ง
อยู่ทางทิศเหนือของเมือง ซึ่งตามคติความเชื่อของชาวล้านนาแล้ว ทิศเหนือ
เป็นทิศมงคลเปรียบได้กับศีรษะของเมือง จึงเป็นที่ตั้งของสถานที่สำคัญ ๆ
ได้แก่ คุ่มและหอคำ (เรือนที่อยู่ของเจ้าหลวงเชียงใหม่ สร้างไว้ในบริเวณ
คุ่มหลวงเพื่อเป็นเครื่องประดับเกียรติยศ)⁶

การสร้างคุ่มหลวง (เวียงแก้ว) ของเจ้าหลวงเชียงใหม่อีกครั้งตาม
ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ขณะนี้พบว่า ในสมัยพระเจ้ากาวิละ
(พ.ศ. 2325-2358) ซึ่งได้ขับไล่พม่าพ้นจากล้านนาและรื้อฟื้นเมืองเชียงใหม่
พระเจ้ากาวิละได้สร้างคุ่มหลวง (เวียงแก้ว) และหอคำขึ้นในบริเวณกลางเวียง
เชียงใหม่ซึ่งเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นพื้นที่ศูนย์กลางจักรวาลและรัฐเช่นเดียว
กับคุ่มหลวงในสมัยราชวงศ์มังราย⁷ พร้อมทั้งสร้างเสาอินทขิลหรือเสาหลัก
เมือง และวัดอินทขิลขึ้นในบริเวณใกล้เคียงกับคุ่มหลวงและหอคำ⁸ โดยที่
เจ้าหลวงล้านนาองค์ต่อมาจะประทับอยู่ที่คุ่มหลวง/เวียงแก้ว ซึ่งพระเจ้า
กาวิละสร้างขึ้นสืบต่อมาจนถึงสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าหลวงองค์ที่ 7
(พ.ศ. 2416-2440) ได้มีการสร้างคุ่มหลวงแห่งใหม่ขึ้นที่ข่วงหลวงตรงบริเวณ
โรงเรียนยุพราชวิทยาลัยในปัจจุบัน ทำให้คุ่มหลวง (เวียงแก้ว) ที่ประทับของ
เจ้าหลวงล้านนานับตั้งแต่สมัยพระเจ้ากาวิละถูกปล่อยให้รกร้าง⁹

หอคำวิหารวัดพันเตา
เดิมเป็นหอคำของพระ
เจ้ามโหตรประเทศ
เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 5
ของราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนหรือ
ราชวงศ์กาวิละ
ที่มา : นพพร หัตถา,
ผู้เรียบเรียง, *คุ่มเจ้านาย
ล้านนา* (กรุงเทพฯ : วันชนะ,
2545), 17.

2. เรื่องราวของคัมหลวง/เวียงแก้วของเจ้าหลวงเชียงใหม่ที่ปรากฏในพงศาวดารโยนก งานเขียนประวัติศาสตร์ล้านนาโดยชนชั้นนำของสยามในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ข้อเท็จจริงที่ทราบกันในแวดวงผู้ที่สนใจศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและประวัติศาสตร์ไทยที่ไม่ใช่แนวประวัติศาสตร์ชาติคือ ดินแดนภาคเหนือของประเทศไทย (ไทย) นั้นในอดีตเคยเป็นอาณาจักรที่มีเอกราชเป็นของตนเองจนถึงช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 จึงตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าเป็นเวลา 200 ปีเศษ แล้วเปลี่ยนมาเป็นประเทศราชของราชอาณาจักรสยาม ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 23 ก่อนที่จะถูกผนวกกรมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยามโดยสมบูรณ์ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 หลังจากที่รัฐบาลสยามในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ส่งข้าหลวงจากกรุงเทพฯ มาควบคุมแก้ไขปัญหาโจรผู้ร้ายในแนวชายแดนล้านนา-พม่า ปัญหาคือความระแวงคนในบังคับอังกฤษกับคนในบังคับสยามที่เกิดขึ้นในเขตเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน ปัญหาการล่าไม้ในล้านนาเมื่อ พ.ศ. 2416 ตามด้วยการปฏิรูปการปกครองในล้านนาเมื่อ พ.ศ. 2427¹⁰

การผนวกล้านนาเข้ากับสยามในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพบว่า รัฐบาลสยามได้ดำเนินการในหลายรูปแบบ เช่น การออกกฎหมายและบังคับใช้กฎหมายของสยามในล้านนา การสร้างสายสัมพันธ์ทางเครือญาติกับเจ้าหลวงเชียงใหม่, การจัดทำแผนที่และบัญชีสำมะโนครัวในเขตล้านนา, การปฏิรูประบบภาษีอากร, การวางรากฐานการศึกษาแผนใหม่ และการควบคุมสถาบันสงฆ์¹¹ โดยสิ่งสำคัญที่จำเป็นต้องเน้นในที่นี้คือ ในการผนวกล้านนาเป็นส่วนหนึ่งของสยามนั้น ชนชั้นนำของสยามพยายามลบสำนึกเรื่องความแตกต่างทางวัฒนธรรมระหว่างราษฎรในล้านนากับราษฎรในพื้นที่ภาคกลาง ควบคู่ไปกับการสร้างสำนึก “ชาติไทย” และความเป็นพลเมืองสยามให้แก่ราษฎรในล้านนาผ่านความรู้จากระบบการศึกษามัยใหม่และสื่อสิ่งพิมพ์¹²

งานเขียนชิ้นสำคัญที่เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการสร้างสำนึก “ชาติไทย” และความเป็นพลเมืองสยามให้แก่ราษฎรในล้านนา ได้แก่ หนังสือ “พงศาวดารโยนก” หรือที่รู้จักกันแต่เดิมในชื่อ “พงศาวดารลาวเฉียง” โดยพระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค) ผู้เคยดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำรวจเขตแดนบริเวณหัวเมืองเจ็วทั้งห้าในช่วง พ.ศ. 2432-2435 และดำรงตำแหน่งผู้ช่วยข้าหลวงใหญ่หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก หนังสือเล่มนี้เป็นการเรียบเรียงเรื่องราวประวัติศาสตร์ของล้านนาตั้งแต่สมัยแคว้นโยนก สมัยพระนางจามเทวี การตั้งเมืองของพ่อขุนมั่งราย ล้านนาสมัยที่พม่าปกครอง ประวัติตระกูลนายทิพช้าง ต้นตระกูลเจ้าหลวงเชียงใหม่และเจ้าผู้ครองนคร

ลำปาง ลำพูน สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์ของสยาม โดยพงศาวดารโยนกถือเป็นงานเขียนประวัติศาสตร์ล้านนาเล่มแรกที่ใช้แนวการเขียนประวัติศาสตร์แบบตะวันตกที่มีการตรวจสอบหลักฐาน เพื่อให้การเรียบเรียงมีความถูกต้องมากที่สุด และเป็นงานเขียนประวัติศาสตร์ล้านนาชิ้นแรกที่เขียนในแนวประวัติศาสตร์ “ชาติไทย”¹³

จากการสำรวจเนื้อหาของพงศาวดารโยนกในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคุ้มหลวง/เวียงแก้วซึ่งเป็นที่พักของเจ้าหลวงเชียงใหม่พบว่า พงศาวดารโยนกในส่วนที่กล่าวถึงการสร้างเมืองเชียงใหม่ของพ่อขุนมังราย ซึ่งเชื่อว่าเป็นสมัยที่มีการสร้างคุ้มหลวง กล่าวถึงเรื่องนี้เพียงสั้น ๆ โดยมีกล่าวถึงเรื่องการสร้างราชมณเฑียร (แต่ก็เข้าใจได้ว่าราชมณเฑียรที่สร้างขึ้นหมายถึง “คุ้มหลวง”)

ท้าวเธอ (พ่อขุนมังราย-ผู้อ้าง) จึงนำเอาพระยาทั้งสอง (สมเด็จพระร่วงเจ้า กษัตริย์สุโขทัย และพระยารำเมือง กษัตริย์พะเยา-ผู้อ้าง) ไปเลียบดูสถานที่อันจะขุดเป็นนครทั้ง ๔ ด้านและที่อันจะก่อปราการวางทะบุ (ป้อม) และซุ้มประตูเวียงทั่วทุกแห่ง...ครั้นได้เวลาพิชัยฤกษ์ก็ให้ลงมือขุดคูเวียงและสร้างนิเวศพร้อมกัน มีจำนวนพลอันทำการพระราชนิเวศมณเฑียรนั้น ๕๐๐๐๐ คน ขุดคูพระนคร ๔๐๐๐๐ คน รวม ๙๐๐๐๐ คน แรกตั้งพิธีกลบบาตรฝังนิมิตหลักเมือง¹⁴

เมื่อสำรวจเนื้อหาส่วนที่กล่าวถึงการรื้อฟื้นเมืองเชียงใหม่ในสมัยพระเจ้ากาวิละ เจ้าหลวงองค์แรกในสมัยราชวงศ์กาวิละ ซึ่งตามข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์แล้วเป็นยุคที่มีการสร้างคุ้มหลวงพบว่า พงศาวดารโยนกแทบจะไม่กล่าวถึงเรื่องนี้เลย แม้จะมีการกล่าวถึงการสร้างวัดอินชิลหรือวัดเจดีย์หลวงในจุลศักราช 1156 (พ.ศ. 2337)¹⁵ แต่ในส่วนที่กล่าวถึงที่พักของเจ้าหลวงล้านนา พงศาวดารโยนกกล่าวเพียงว่าในจุลศักราช 1158 (พ.ศ. 2339) พระยาเชียงใหม่กาวิละกับญาติพี่น้อง “เข้าสู่ในเวศสถานที่อยู่อันสร้างไว้ภายในนครนั้น”¹⁶

ประเด็นที่น่าข้อสังเกต คือ ในพงศาวดารโยนกปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับคุ้มหลวง (เวียงแก้ว) น้อยมาก จนแทบจะกล่าวได้ว่าไม่ปรากฏเรื่องนี้เลย (ข้อมูลส่วนที่เกี่ยวกับพระราชนิเวศมณเฑียรหรือนิเวศสถานของเจ้าหลวงล้านนาที่ปรากฏในพงศาวดารโยนก เอาเข้าจริงแล้วก็ไม่มีการระบุชื่อที่ชี้ชัดได้โดยตรงว่าหมายถึง “คุ้มหลวง” ต้องอาศัยการตีความว่าพระราชนิเวศมณเฑียร หรือนิเวศสถานของเจ้าหลวงล้านนา หมายถึง คุ้มหลวง) ทั้ง ๆ ที่เมื่อมองโดยหลักการแล้วเรื่องนี้น่าจะมีการกล่าวถึงอย่างละเอียดหรืออย่างน้อยก็มีเนื้อหาสังเขปมากกว่านี้ เนื่องจากพงศาวดารโยนกของพระยาประชา-กิจกรจักรเป็นงานเขียนที่เรียบเรียงขึ้นโดยใช้หลักฐานเอกสารที่หลากหลายทั้งเอกสารหลักฐานฝ่ายตะวันออก เช่น พงศาวดารสยาม พงศาวดารเหนือ

พงศาวดารเมืองต่าง ๆ พงศาวดารล้านช้าง พงศาวดารพม่า พงศาวดารจีน ฯลฯ และเอกสารหลักฐานฝ่ายตะวันตก เช่น หนังสือ The Cradle of the Shan State ของ Terrien de Lacouperie หนังสือ The Old Thai Empire ของ E. H. Parker ซึ่งเป็นผลงานค้นคว้าเกี่ยวกับความเป็นมาของชนชาติไทยโดยชาวตะวันตก ตลอดจนข้อวินิจฉัยของตัวพระยาประชากรกิจกรจักรที่มุ่งอธิบายเรื่องราวความเป็นมาของล้านนาให้ผู้อ่านเข้าใจ¹⁷

3. เรื่องราวของคุ่มหลวง/เวียงแก้วที่ปรากฏในบันทึกของชาวต่างชาติ : เรื่องที่หายไปจากพงศาวดารของสยาม

ดังที่กล่าวแล้วว่าพงศาวดารโยนกแทบจะไม่กล่าวถึงเรื่องราวของคุ่มหลวง (เวียงแก้ว) การค้นหาเรื่องราวเกี่ยวกับที่ประทับของเจ้าหลวงล้านนาจึงต้องอาศัยแหล่งข้อมูลอื่น ได้แก่ บันทึกของชาวต่างชาติที่เข้ามาเมืองเชียงใหม่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวของสยาม ซึ่งตรงกับช่วงปลายสมัยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 6 (พ.ศ. 2399-2413) ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 7 (พ.ศ. 2416-2440) และสมัยเจ้าอินทวโรสุริยวงศ์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 8 (พ.ศ. 2444-2452) โดยบันทึกของชาวต่างชาติที่ใช้ในการนี้ ได้แก่ บันทึกของเซอร์เฮอร์เนส ซาโทว เอกอัครราชทูตอังกฤษประจำสยาม บันทึกของคาร์ล บอค นักธรรมชาติวิทยาชาวเยอรมัน บันทึกของปีแอร์ โอว์ต ผู้ช่วยที่ปรึกษาทางกฎหมายชาวเบลเยียมของรัฐบาลสยาม และบันทึกของศาสตราจารย์เดเนียล แมคคิลวารี หมอสอนศาสนาชาวอเมริกัน¹⁸ ซึ่งข้อเท็จจริงที่ได้จากบันทึกของชาวต่างชาติมีประเด็นหลัก คือ

3.1 คุ่มหลวง/เวียงแก้วของเจ้าหลวงเชียงใหม่เป็นสถาปัตยกรรมที่ทันสมัยแบบตะวันตก

คาร์ล บอค ได้กล่าวถึงคุ่มหลวงของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ไว้ว่า คุ่มหลวงของเจ้าหลวงองค์นี้ตั้งอยู่บริเวณกลางเมือง มีกำแพงสูงล้อมรอบ ตัวคุ่มเป็นสถาปัตยกรรมแบบจีนผสมกับไทยเหนือ ด้านหน้าของคุ่มมีห้องยาว เปิดโล่งบางส่วนตกแต่งด้วยเครื่องเรือนแบบยุโรป¹⁹ เช่นเดียวกับที่เซอร์เฮอร์เนส ซาโทว ได้กล่าวถึงคุ่มหลวง/เวียงแก้วของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ว่าเป็นสถาปัตยกรรมแบบยุโรป เฟอร์นิเจอร์ภายในคุ่มเป็นของยุโรป พื้นปูด้วยพรม หูหรงจากบรัสเซลส์ มีของสะสมของเจ้าหลวง เช่น กล้องทองคำ, เครื่องเงิน, มงกุฎที่เจ้าหลวงได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์สยาม จัดไว้เป็นหมวดหมู่ในตู้ติดกระจกที่อยู่หลังห้อง²⁰

ศาสนาจารย์แมคกิลวารีก็เล่าถึงคัมหลวงของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ในทำนองเดียวกับคาร์ล บอค และเซอร์เออร์เนส ซาโทว นั่นคือ คัมหลวงของเจ้าหลวงเชียงใหม่ก่อตั้งด้วยอิฐ ในท้องพระโรงมีหน้าต่างกระจกและเครื่องประดับต่าง ๆ ที่มาจากต่างประเทศ²¹

เป็นที่น่าสังเกตว่าในขณะที่คัมหลวงของเจ้าหลวงอินทวิชยานนท์มีรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก แต่คัมของเจ้านายองค์อื่น ๆ ยังคงเป็นสถาปัตยกรรมแบบล้านนา ดังเห็นได้จากที่ปีแอร์ โอर्ट เล่าถึงคัมของเจ้าราชวงศ์สุริยะ (ต่อมาภายหลังได้เป็นเจ้าอุปราชล้านนาและขึ้นครองราชย์ต่อจากพระเจ้าอินทวิชยานนท์) ว่าเป็นคัมที่สร้างด้วยไม้ อย่างไรก็ดีตามข้อที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งคือ ปีแอร์ โอर्ट ได้ชี้ว่าคัมหลวงของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ “ดูทรุดโทรมและไม่ค่อยได้รับการทำนุบำรุง แม้ว่าจะสร้างมาเพียง ๓๐ กว่าปี”²²

4. เรื่องราวของคัมหลวง/เวียงแก้วจากประวัติศาสตร์บอกเล่าของคนท้องถิ่น : เรื่องที่หายไปจากพงศาวดารของสยาม

นอกจากบันทึกของชาวต่างชาติแล้ว เรื่องราวเกี่ยวกับคัมหลวงยังสามารถค้นได้จากประวัติศาสตร์บอกเล่าของ “พ่ออ้อย” ซึ่งจากการสัมภาษณ์เมื่อประมาณ 20 ปีก่อน พ่ออ้อยซึ่งเติบโตในบริเวณกลางเวียงเชียงใหม่ ช่วงสมัยเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 8 (เจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์) ได้เล่าว่า บริเวณคัมเจ้าเชียงใหม่เป็นชุมชนที่ประกอบด้วยเรือนเจ้านายหลังใหญ่ เรือนคนใช้ เรือนช่างฟ่อน โรงช้าง โรงม้า ยุ้งฉาง ฯลฯ โดยสมาชิกของชุมชนประกอบไปด้วยเจ้านายที่เป็นเจ้าของคัมและเชื้อสายของเจ้านายองค์นั้น ๆ ตลอดจนข้าทาสบริวาร ซึ่งเจ้าจะปกครองดูแลให้การเลี้ยงดูคนในคัม เช่น ทำอาหารหม้อใหญ่แบ่งกันกิน ทั้งคัม มีการตักอาหารใส่ถ้วยไปแจกจ่ายให้แก่ชาวบ้านที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ละแวกใกล้เคียงกับคัม²³ และในบางโอกาส เจ้าจะอนุญาตให้ชาวบ้านที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณคัมหรือละแวกใกล้เคียงเข้ามาดูละครหรือการฟ้อนรำที่จัดแสดงภายในคัม²⁴

5. เรื่องราวของคัมหลวง (เวียงแก้ว) จากจดหมายเหตุของสยาม : เรื่องที่หายไปจากพงศาวดารของสยาม

จากหลักฐานจดหมายเหตุของสยามและงานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาของ วรชาติ มีชูบท พบว่า เรื่องราวเกี่ยวกับคัมหลวงของเจ้าหลวงเชียงใหม่มีปรากฏอยู่ในเอกสารจดหมายเหตุที่ผลิตโดยข้าราชการจากกรุงเทพฯ²⁵ โดยเรื่องราวในจดหมายเหตุแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่บริเวณคัมหลวงของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ซึ่งเป็นไปตามนโยบายของ

รัฐบาลกรุงเทพฯ ดังปรากฏว่า เจ้าพระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ ผู้บัญชาการ เรือนจำฉนวนทลายฟ้าได้ “ปรึกษากันกับเจ้าอินทวโรรส เอาที่เวียงแก้วสร้าง เรือนจำสำหรับเมืองเชียงใหม่”²⁶ โดยเหตุที่พระเจ้าอินทวโรรสสุริยวงษ์ยก พื้นที่เวียงแก้วให้ผู้ปกครองจากกรุงเทพฯ สร้างเป็นเรือนจำ เนื่องมาจากพระเจ้าอินทวโรรสฯ เจ้าหลวงองค์ก่อน ได้สร้างคุ้มหลวงแห่งใหม่ขึ้นที่พื้นที่ช่วง หลวงหน้าศาลาสนามตรงบริเวณที่ตั้งของโรงเรียนยุพราชวิทยาลัยในปัจจุบัน ทำให้พื้นที่คุ้มหลวง (เวียงแก้ว) เดิมกลายเป็นที่รกร้างและการใช้พื้นที่บริเวณนี้ ไม่ต้องเวนคืนที่ดินของราษฎรมาสร้างเรือนจำ นอกจากนี้พระเจ้าอินทวโรรส-สุริยวงษ์ยังยกพื้นที่บริเวณศาลาสนามที่อยู่หน้าเวียงแก้วให้รัฐบาลกรุงเทพฯ สร้างเป็นศาลารัฐบาลฉนวนทลายฟ้าอีกด้วย²⁷

6. เบื้องหลังเรื่องราวของคุ้มหลวง/เวียงแก้วที่ถูกเล่าและที่หายไปจากพงศาวดารโยนก

ในตอนต้นของบทความนี้ได้กล่าวแล้วว่า งานเขียนทางประวัติศาสตร์ไม่ใช่แค่บอกเล่าข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นเท่านั้น แต่เป็นงานเขียนที่บอกเล่าข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่ผ่านการเลือกสรรเพิ่มเติมหรือตัดทอนเรื่องราว โดยการบอกเล่านั้นแฝงไว้ด้วยอุดมการณ์ทางการเมืองหรือแนวคิดทางสังคมของผู้เขียน โดยนัยนี้เรื่องราวเกี่ยวกับคุ้มหลวงของเจ้าหลวงเชียงใหม่ทั้งส่วนที่ถูกเขียนถึงในพงศาวดารและส่วนที่ไม่ถูกกล่าวถึงในพงศาวดารโยนกย่อมมีความสัมพันธ์กับอุดมการณ์ทางการเมืองหรือแนวคิดทางสังคมของพระยาประชากิจกรจักร

จากการค้นคว้าข้อเท็จจริงที่เป็นบริบททางประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำสยามในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระยาประชากิจกรจักร ผู้เขียนพงศาวดารโยนกก็จัดอยู่ในกลุ่มนี้) โดยเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการปกครองล้านนาโดยรัฐบาลสยาม พบว่า การที่พงศาวดารโยนกแทบไม่กล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับคุ้มหลวงของเจ้าหลวงล้านนาและมีการตัดตอนไม่เล่าเรื่องราวส่วนที่มาจากบันทึกชาวต่างชาติ เรื่องจากประวัติศาสตร์บอกเล่าของคนในท้องถิ่น และเรื่องส่วนที่มีอยู่ในจดหมายเหตุของสยาม ทั้ง ๆ ที่พงศาวดารโยนกเป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่เรียบเรียงเรื่องราวประวัติศาสตร์ล้านนาตั้งแต่ยุคแรกเริ่มจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นช่วงเวลาที่ยามผนวกรวมล้านนาโดยสมบูรณ์ จากหลักฐานที่หลากหลายทั้งของฝ่ายตะวันออกและฝ่ายตะวันตก ตลอดจนมีโอกาที่จะเพิ่มเรื่องราวเกี่ยวกับคุ้มหลวง/เวียงแก้ว เนื่องจากพงศาวดารฉบับนี้ถูกตีพิมพ์ถึง 2 ครั้งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ ใน พ.ศ. 2442 (ร.ศ. 118) และใน พ.ศ. 2450 ซึ่งเป็นช่วงปลาย ๆ รัชสมัย²⁸ คงมีปัจจัยเบื้องหลัง 2 ประการหลัก คือ

ตึกยุพราช เดิมเป็นที่ตั้งของ
คุ้มหลวงในสมัยพระเจ้า
อินทวิชยานนท์
ที่มา : นพพร หัตถา,
ผู้เรียบเรียง, *คุ้มเจ้านาย
ล้านนา* (กรุงเทพฯ : วันชนะ,
2545), 11.

6.1 ความต้องการนำเสนอเรื่องราวประวัติศาสตร์ “ชาติไทย” ที่ อยู่ภายใต้พระมหากษัตริย์พระองค์เดียว คือ พระมหากษัตริย์ของ สยาม และปกปิดเรื่อง “ความทันสมัย” ของเจ้าหลวงล้านนา

งานศึกษาของวรวิศา คชงาม ได้ชี้ให้เห็นว่า พงศาวดารโยนกเป็นงานเขียนทางประวัติศาสตร์ที่สร้างและถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับพรมแดนของสยามตามระบบภูมิศาสตร์แบบตะวันตกที่เข้ามาในสยามสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ควบคู่ไปกับการสร้างและถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับ “ชาติไทย” ที่ชี้ว่าคนล้านนาเป็นคนไทยเช่นเดียวกับคนสยาม²⁹ เช่นเดียวกับที่งานศึกษาของเตือนใจ ไชยศิลป์ ได้ชี้ว่า การปกครองล้านนาโดยรัฐบาลสยามในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดำเนินไปตามแนวพระราชดำริที่จะปกครองดินแดนและคนกลุ่มต่าง ๆ ให้อยู่ในดินแดนเดียวกันภายใต้พระมหากษัตริย์องค์เดียวกันโดยไม่แบ่งแยกชาติภาษาของผู้คน³⁰

จากข้อเท็จจริงดังกล่าว จึงตีความได้ว่าการที่พงศาวดารโยนกแทบจะไม่กล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับคุ้มหลวง (เวียงแก้ว) ที่ประทับของเจ้าหลวงล้านนา เป็นความพยายามของชนชั้นนำสยามที่ต้องการจะลดเรื่องราวที่เกี่ยวกับกษัตริย์ล้านนาให้น้อยลง ซึ่งความพยายามนี้สอดคล้องกับบริบทการสร้าง “รัฐ-ชาติ” ของชนชั้นนำสยามที่ต้องการนำเสนอเรื่องราวประวัติศาสตร์ “ชาติไทย” ภายใต้การนำของพระมหากษัตริย์สยาม โดยผู้เขียนคิดว่าอีกประเด็นหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับประเด็นนี้อย่างลงตัว คือ การปกปิดเรื่อง “ความทันสมัย” ของคุ้มหลวง (เวียงแก้ว) ของเจ้าหลวงล้านนา (พระเจ้าอินทวิชยานนท์) ซึ่งสร้างตามแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก โดยคิดบน

ฐานที่ว่า ชนชั้นปกครองสยามสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พยายามสร้างอัตลักษณ์ของตนในฐานะผู้มีอารยธรรมหรือ “ความศิวิไลซ์” ต่างจากราษฎรได้ปกครอง และเป็นผู้นำพาสยามสู่ความเจริญก้าวหน้าแบบตะวันตก³¹ ในแง่การปิดเรื่องที่เจ้าหลวงเชียงใหม่มีคัมหลวงที่ทันสมัยแบบตะวันตกจึงเป็นสิ่งที่มีความเป็นไปได้

6.2 ความต้องการลบเรื่องราวการสร้างอาณานิคมภายในของรัฐบาลสยาม

สุเทพ สุนทรเภสัช และธงชัย วินิจจะกุล ได้กล่าวถึงการขยายอำนาจเข้าปกครองดินแดนส่วนที่รัฐบาลสยามสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยามโดยชี้ว่า รัฐบาลสยามเข้าไปจัดการดินแดนเหล่านั้น (ดินแดนบริเวณภาคเหนือ, ภาคอีสาน, ภาคใต้) ในรูปแบบเดียวกับที่มหาอำนาจตะวันตกใช้กับประเทศอาณานิคมของตน หรือกล่าวด้วยภาษาวิชาการ คือ รัฐบาลสยามจัดการดินแดนที่ถูกผนวกด้วยระบบอาณานิคมภายใน (Internal Colonialism) ที่รัฐบาลกลางเข้าไปจัดการท้องถิ่นที่เป็นอาณานิคมตามความต้องการของรัฐบาล โดยลบความสำคัญของสถานที่สำคัญ หรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อหรือจารีตของคนท้องถิ่น และให้เหตุผลของการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ว่าเป็นเรื่องที่รัฐบาลเห็นว่ามีเหมาะสม³² ซึ่งในกรณีของล้านนา เราจะเห็นลักษณะการใช้ระบบอาณานิคมภายในของรัฐบาลสยามได้จากการเปลี่ยนพื้นที่คัมหลวง/เวียงแก้ว ซึ่งตามทัศนะของชาวล้านนาถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หรือศูนย์กลางของรัฐและจักรวาลให้เป็นสถานที่ราชการของรัฐบาลกรุงเทพฯ ทั้งที่มีความหมายเชิงบวก เช่น ศาลารัฐบาลมณฑลพายัพ และที่มีความหมายเชิงลบ เช่น เรือนจำ

แม้ว่างานศึกษาของภิญญพันธุ์ พจนะลาวัลย์ จะชี้ว่าการเปลี่ยนแปลงพื้นที่คัมหลวง/เวียงแก้วเป็นสถานที่ราชการอาจจะไม่ใช่เรื่องใหญ่สำหรับเจ้านายเชียงใหม่ในช่วงนั้น เนื่องจากความเชื่อและทัศนะที่ให้ความสำคัญต่อพื้นที่กลางเวียงและตัวคัมหลวง/เวียงแก้วในฐานะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของเจ้านายเชียงใหม่ได้เสื่อมคลายไปแล้ว ดังเห็นได้จากการที่พระเจ้าอินทวิชยานนท์ให้หรือคัมหลวงของพระเจ้ามโหตรประเทศ เจ้าหลวงองค์ที่ 5 และคัมหลวงของพระเจ้ากาวิโรสุริยวงศ์ เจ้าหลวงองค์ที่ 6 ถวายวัด รวมถึงการที่เจ้าหลวงอินทวิชยานนท์ให้สร้างคัมหลวงของพระองค์ขึ้นใหม่ตามรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก³³ แต่การเจตนาไม่พูดถึงเรื่องการเปลี่ยนแปลงคัมหลวง/เวียงแก้วให้เป็นสถานที่ราชการตามนโยบายสร้างอาณานิคมภายในของรัฐบาลสยามเป็นสิ่งที่ชนชั้นปกครองสยามเลือกและพึงทำ เนื่องจากราษฎรชาวล้านนายังคงมีโลกทัศน์แบบจารีตดั้งเดิมไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปดังเช่นเจ้านาย³⁴ โดยทัศนะต่อคัมหลวง/เวียงแก้วของราษฎร

ล้านนายังคงมองว่าพื้นที่กลางเวียงและคุ้มหลวง/เวียงแก้วเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ทั้งนี้โดยตีความจากทัศนะของราชบุรุษล้านนาที่เกิดขึ้นยุคเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ท้าย ๆ ดังทัศนะของคนล้านนาที่ระบุว่า เรือนของเจ้านายที่สร้างนอกกำแพงเมือง “บิไซคุ้มเพราะบิได้ออยู่ในเมือง”³⁵

ดังนั้น ขนชั้นปกครองสยามที่ขึ้นไปบริหารราชการในล้านนา เช่น พระยาประชาภิจักรจักร ซึ่งเป็นผู้เขียนพงศาวดารโยนกน่าจะตระหนักถึงทัศนะของคนท้องถิ่นและเสี่ยงที่จะกล่าวถึงการกระทำที่เป็นการลบความศักดิ์สิทธิ์ของคุ้มหลวง/เวียงแก้วในพงศาวดารโยนก

ท้ายบท

บทความชิ้นนี้ด้านหนึ่งเป็นการทำความเข้าใจและรื้อสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องราวของคุ้มหลวงที่ปรากฏในพงศาวดารโยนกซึ่งเขียนโดยพระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค) ขนชั้นปกครองของสยาม โดยชี้ให้เห็นว่า การเขียนเรื่องราวของคุ้มหลวง/เวียงแก้ว ที่ประทับของเจ้าหลวงเชียงใหม่ในพงศาวดารเล่มนี้มีการกล่าวถึงคุ้มหลวง/เวียงแก้วเพียงสั้น ๆ และมีการละไม่กล่าวถึงเรื่องราวหลายอย่าง โดยการเล่าและการซ่อนเรื่องราวเกี่ยวกับคุ้มหลวง/เวียงแก้ว โดยชนชั้นปกครองสยามเป็นสิ่งที่แฝงไว้ด้วยอุดมการณ์ทางการเมืองหรือแนวคิดทางสังคมของตัวผู้เขียนหรือของรัฐบาล

อีกด้านหนึ่ง บทความนี้ได้แสดงให้เห็นถึงแนวทางการเขียนประวัติศาสตร์ของคุ้มหลวง/เวียงแก้ว โดยใช้เอกสารบันทึกชาวต่างชาติ ประวัติศาสตร์บอกเล่าของคนท้องถิ่น เอกสารจดหมายเหตุของสยาม ประกอบกับการมองและตีความความสัมพันธ์ระหว่างข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการบอกเล่าเรื่องราวของคุ้มหลวงกับข้อเท็จจริงที่เป็นบริบททางสังคมและการเมืองของชนชั้นปกครองสยามในช่วงเวลานั้น ซึ่งจะทำให้ผู้เขียนและผู้อ่านได้เห็นถึงเรื่องราวของคุ้มหลวงส่วนที่ไม่ปรากฏในพงศาวดารโยนก อย่างไรก็ตาม เนื้อหาส่วนนี้เป็นสิ่งที่ไม่ได้อธิบายโดยตรง เพียงแต่เปิดแนวทางให้ผู้สนใจได้ทดลองทำต่อไป และขอเชิญชวนให้มีการศึกษาเรื่องราวส่วนนี้ อย่างละเอียดมากยิ่งขึ้นในโอกาสต่อไป

เชิงอรรถ

¹ ดู นิธิ เอียวศรีวงศ์, *ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา* (กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2523); สมเกียรติ วัฒนธรรม, *บทความประกอบการสัมมนาถึงศตวรรษธรรมศาสตร์ : 2477-2527 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่* (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527).

² วรชาติ มีชูบท, *เจ้านายฝ่ายเหนือและตำนานรักมะเมียะ* (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2556), 201.

³ เรื่องเดียวกัน, 203-204.

⁴ วรชาติ มีชูบท, *ย้อนอดีตล้านนา ตอนรวมเรื่องนารูจากแผนที่เมืองนครเชียงใหม่* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), 29-31.

⁵ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. วัยอาจ, *ปริวรรต, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (เชียงใหม่ : ตรัสวิน ซิลค์เวอร์ม-บุ๊คส์, 2543), 46.

⁶ สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2553), 138.

⁷ เรื่องเดียวกัน, 324.

⁸ วรชาติ มีชูบท, *ย้อนอดีตล้านนา ตอนรวมเรื่องนารูจากแผนที่เมืองนครเชียงใหม่* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), 129-141.

⁹ วรชาติ มีชูบท, *เจ้านายฝ่ายเหนือและตำนานรักมะเมียะ* (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2556), 205-210.

¹⁰ ดู สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2553), 25-478.

¹¹ สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, 409-478; เนื่ออ่อน ขวัญทองเขียว, “รัฐสยามกับล้านนา พ.ศ. 2417-2476” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553), 92-255.

¹² เนื่ออ่อน ขวัญทองเขียว, “รัฐสยามกับล้านนา พ.ศ. 2417-2476” 320-367; เตือนใจ ไชยศิลป์, “ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม พ.ศ. 2437-2476” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536), 189-200.

¹³ วรชาติ คชงาม, “การศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาระหว่าง พ.ศ. 2441-2541” (ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2544), 15-23.

¹⁴ *พงศาวดารโยนกฉบับหอสมุดแห่งชาติ* (พระนคร : ศิลปาบรรณาคาร, 2504), 294.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, 495.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, 496.

¹⁷ วรชาติ คชงาม, “การศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาระหว่าง พ.ศ. 2441-2541” 22-28.

¹⁸ อรพินท์ คำสอน, “เอกสารลำดับที่ ๙๗ เชียงใหม่ในจดหมายเหตุเซอร์เออร์เนส ซาโทว,” ใน ๑๐๐ *เอกสารสำคัญ สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ ๒๓*, อรพินท์ คำสอน และธิดา วีระเกียรติสุนทร, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2555), 99-174; เสถียร พันธรังสี และ อัมพร ทีชะระ, ผู้แปล, *ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง*, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : มติชน, 2543); พิษณุ จันทร์วิทัน, *เรียบเรียง, ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง*, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : พิมพ์คำ, 2555); จิตราภรณ์ ตันรัตนกุล, ผู้แปล, *กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว อดีตชีวิตประวัติของศาสนาจารย์เดเนียล แมคกิลวารี ดี.ดี.*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : มติชน, 2544).

¹⁹ เสถียร พันธรังสี และอัมพร ทีชะระ, ผู้แปล, *ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง*, 220.

²⁰ อรพินท์ คำสอน, “เอกสารลำดับที่ ๙๗ เชียงใหม่ในจดหมายเหตุเซอร์เออร์เนส ซาโทว,” ใน ๑๐๐ *เอกสารสำคัญ สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ ๒๓*, อรพินท์ คำสอน และธิดา วีระเกียรติสุนทร, บรรณาธิการ, 115 และ 143.

²¹ จิตราภรณ์ ตันรัตนกุล, ผู้แปล, *กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว อดีตชีวิตประวัติของศาสนาจารย์เดเนียล แมคกิลวารี ดี.ดี.*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : มติชน, 2544), 203-210.

²² พิษณุ จันทร์วิทัน, *เรียบเรียง, ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง*, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : พิมพ์คำ, 2555), 111-113.

²³ สัมภาษณ์ พลตำรวจตรีธงชัย ทิพยมณฑล, มกราคม 2537.

²⁴ สัมภาษณ์ อมร พรหมมินทร์ และสวัสดี แสงเดช, 14 ธันวาคม 2536.

²⁵ เอกสารจดหมายเหตุเหล่านี้ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

²⁶ “เรื่องตึกหอคำ นครน่าน,” พ.ศ. 2472-2482, เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี, สร. 0201.32/1, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

²⁷ วรชาติ มีชูบท, *เจ้านายฝ่ายเหนือและตำนานรักมะเมียะ* (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2556), 210-212.

²⁸ วรวิภา คชงาม, “การศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาระหว่าง พ.ศ. 2441-2541” (ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2544), 19-20.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, 28-35.

³⁰ เตือนใจ ไชยศิลป์, “ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม พ.ศ. 2437-2476” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536), 117-128.

³¹ ดู วาธนี โอสมารมย์, “ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 กับจักรพรรดิราชสมัยใหม่,” ใน *พระเจ้ากรุงสยามกับเซอร์จอห์น เบาว์ริง*, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และกัญญิกา ศรีอุดม, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548), 328-366; Thongchai Winichakul, “The Other Within : Travel and Ethno-Spatial Differentiation of Siamese Subjects 1885-1910,” in *Civility and Savagery : Social Identity in Tai States*, ed. Andrew Turton (London : Curzon Press, 2000), 38-62.

³² ดู สุเทพ สุนทรเกสัช, *มานุษยวิทยากับประวัติศาสตร์* (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2540), 384-405; ธงชัย วินิจจะกูล, “ประวัติศาสตร์ไทยแบบราชาชาตินิยมจากยุคอาณานิคมอำพรางสู่ราชาชาตินิยมใหม่หรือลัทธิเสด็จพ่อของระบอบไทยในปัจจุบัน,” *ศิลปวัฒนธรรม* 23, 1 (พฤศจิกายน 2544) : 57-61.

³³ ภิญญพันธ์ พจนนลาวัฒน์, “แสงเงาของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ฉายทับศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา : การช่วงชิงความหมายของพื้นที่ระหว่างล้านนากับสยาม (ทศวรรษ 2440-พ.ศ. 2475),” *วารสารหน้าจั่วว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย*, ฉบับที่ 9 (กันยายน 2555-สิงหาคม 2556) : 48.

³⁴ ดู คมนตร เชษฐพัฒนวนิช, *รวบรวมและบรรณาธิการ, ชิด : ข้อห้ามในล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540); อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, *สังคมและวัฒนธรรมล้านนา จากคำบอกเล่า* (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์ ส.การพิมพ์, 2554), 69-94 และ 113-141.

³⁵ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, *สังคมและวัฒนธรรมล้านนา จากคำบอกเล่า*, 43.

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

คมนตร เชษฐพัฒนวนิช. *รวบรวมและบรรณาธิการ.*

ชิด : ข้อห้ามในล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 2.

เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540.

จิตรภรณ์ ดันรัตนกุล, ผู้แปล. *กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทย*

และคนลาว อดีตชีวิตประวัติของศาสนาจารย์

เดเนียด แมคกิลวารี ดี.ดี. พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพฯ : มติชน, 2544.

เตือนใจ ไชยศิลป์, “ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม พ.ศ. 2437-2476.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536.

ธงชัย วินิจจะกูล. “ประวัติศาสตร์ไทยแบบราชาชาตินิยมจากยุคอาณานิคมอำพรางสู่ราชาชาตินิยมใหม่หรือลัทธิเสด็จพ่อของระบอบไทยในปัจจุบัน.” *ศิลปวัฒนธรรม* 23, 1 (พฤศจิกายน 2544) : 57-65.

นพพร หัตถา, ผู้เรียบเรียง. *คุ้มเจ้านายล้านนา*. กรุงเทพฯ : วันชนะ, 2545.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. *ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา*. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2523.

เนื่ออ่อน ขวัญทองเขียว. “รัฐสยามกับล้านนา พ.ศ. 2417-2476.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553.

พงศาวดารโยนกฉบับหอสมุดแห่งชาติ. พระนคร :

ศิลปาบรรณาคาร, 2504.

พิษณุ จันทรวีพัน, เรียบเรียง. *ลำนนาไทยในแผ่นดิน
พระพุทธเจ้าหลวง*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ :
พิมพ์คำ, 2555.

ภิญญพันธ์ พจนะลาวัลย์. “แสงเงาของระบอบ
สมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ฉายทับศิลปะ
สถาปัตยกรรมล้านนา : การช่วงชิงความหมาย
ของพื้นที่ระหว่างล้านนากับสยาม (ทศวรรษ
2440-พ.ศ. 2475).” *วารสารหน้าจั่ว ว่าด้วย
ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและ
สถาปัตยกรรมไทย*, ฉบับที่ 9 (กันยายน
2555-สิงหาคม 2556) : 41-68.

วรชาติ มีชูบท. *เจ้านายฝ่ายเหนือและตำนานรักมะเมียะ*.
กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2556.

_____. *ย้อนอดีตล้านนา ตอนรวมเรื่องน่ารู้จากแผนที่
ที่เมืองนครเชียงใหม่*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

วรธรรมา คชงาม. “การศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์นิพนธ์
ล้านนาระหว่างพ.ศ. 2441-2541.” *ปริญา
นิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ*, 2544.

วรุณี โอสธารมย์. “ประชุมประกาศศักราชที่ 4 กับ
จักรพรรดิราชสมัยใหม่,” ใน *พระเจ้ากรุงสยาม
กับเซอร์จอห์น เบาว์ริง*, 328-366. ขาววิทย์
เกษตรศิริ และกัญญิกา ศรีอุดม, บรรณาธิการ.
กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์
และมนุษยศาสตร์, 2548.

สงวน โชติสุขรัตน์. *ประชุมตำนานล้านนาไทย*. พิมพ์ครั้งที่
ที่ 2. กรุงเทพฯ : นนทบุรีศรีปริญญา, 2556.

สมเกียรติ วันทะนะ. *บทความประกอบการสัมมนาถึง
ศตวรรษธรรมศาสตร์ : 2477-2527
ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ :
สถาบันไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

สร้อยดี อ่องสกุล. *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. พิมพ์ครั้งที่ 7.
กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2553.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารสำนัก
นายกรัฐมนตรี. สร. 0201.32/1. “เรื่อง
ตึกหอคำ นครน่าน.” พ.ศ. 2472-2482.

สุตารา สุฉายา, บรรณาธิการ. *เชียงใหม่*. กรุงเทพฯ :
สารคดี, 2540.

สุเทพ สุนทรเกสซ์. *มานุษยวิทยากับประวัติศาสตร์*.
กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2540.

เสถียร พันธรังสี และอัมพร ทีชะระ, ผู้แปล. *ท้องถิ่นสยาม
ยุคพระพุทธเจ้าหลวง*. พิมพ์ครั้งที่ 4.
กรุงเทพฯ : มติชน, 2543.

อรพินท์ คำสอน. “เอกสารลำดับที่ ๙๗ เชียงใหม่ใน
จดหมายเหตุเซอร์เออร์เนส ซาโทว,” ใน *๑๐๐
เอกสารสำคัญ สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย
ลำดับที่ ๒๓*, 99-174. อรพินท์ คำสอน
และธัชฌา วีระเกียรติสุนทร, บรรณาธิการ.
กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ
วิจัย, 2555.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. วัยอาจ, บรรณาธิการ.
ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่ : ตรัสวิน-
ซิลค์เวอร์มบุ๊คส์, 2543.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. *สังคมและวัฒนธรรมล้านนา จากคำ
บอกเล่า*. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์ ส.การพิมพ์,
2554.

ภาษาต่างประเทศ

Winichakul, Thongchai. “The Other Within :
Travel and Ethno-Spatial
Differentiation of Siamese Subjects
1885-1910.” in *Civility and Savagery:
Social Identity in Tai States*, 38-62.
Edited by Andrew Turton, London :
Curzon Press, 2000.

สัมภาษณ์

ธงชัย ทิพยมณฑ, พลตำรวจตรี. สัมภาษณ์, มกราคม
2537.

อมร พรหมมินทร์ และสวัสดิ์ แสงเดช. สัมภาษณ์, 14
ธันวาคม 2536.